

Nr. 3 (182) / 2021
Indexat în
CEEOL și ROAD

Supliment al revistei „Impact strategic”

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

ROMÂNIA ÎN PROCESUL DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE

Corneliu PAVEL

Romania in the process of intercultural communication in the Black Sea region

Abstract: *The historical analysis highlights the importance of the Black Sea region for the European continent due to its location at the intersection of the great civilizations that have succeeded each other, over time, in the Pontic space. We can refer to the influences that the Greek, Hellenistic, Roman, Byzantine, Ottoman or Russian cultures had on the development of societies in the region, the Black Sea basin being considered, in antiquity, as a bridge and a transit area between European culture and Eurasian cultures.*

In this article I will review only the elements of intercultural communication between Romania and other regional states, to emphasize the importance of the cultural specificity of nations in the evolution of the communication process in the Pontic space.

Cultural differences between European and Asian peoples in this geographical area, interethnic or paramilitary conflicts, terrorist groups' actions, hydrocarbon resources and not only present in the region, all contribute to increasing the interests of some state and non-state actors in the strategic, social, economic and energy potential of the Black Sea region.

Keywords: *intercultural communication, Black Sea, Eurasian, state actor, Pontic space, cultural diversity.*

România în procesul de comunicare interculturală în regiunea Mării Negre

Rezumat: *Analiza istorică pune în evidență importanța regiunii Mării Negre pentru continentul european, datorită situării acesteia la intersecția dintre marile civilizații care s-au succedat, de-a lungul timpului, în spațiul pontic. Culturile greacă, elenistică, romană, bizantină, otomană sau rusă au exercitat o serie de influențe asupra dezvoltării societăților din regiune, bazinul Mării Negre fiind considerat, în antichitate, ca fiind o punte de legătură și o zonă de tranzit între cultura europeană și culturile eurasiatice.*

În acest articol voi trece în revistă doar elementele de comunicare interculturală dintre România și ceilalți actori statali regionali, având drept scop sublinierea importanței specificului cultural al națiunilor în evoluția procesului de comunicare din bazinul pontic.

Diferențele culturale dintre popoarele europene și cele asiatice din acest spațiu geografic, conflictele interetnice sau cele paramilitare, acțiunile grupărilor teroriste, resursele de hidrocarburi și altele care se găsesc în regiune, toate acestea contribuie la creșterea intereselor unor actori statali și nestatali față de potențialul strategic, social, economic și energetic al regiunii Mării Negre.

Cuvinte-cheie: *comunicare interculturală, Marea Neagră, eurasiatic, actor statal, spațiul pontic, diversitate culturală.*

Introducere

Regiunea Mării Negre a reprezentat întotdeauna o frontieră între continentul european și cel asiatic, precum și un canal de comunicare între cele două spații. Atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001 asupra celei mai puternice democrații din lume au produs o modificare a opticii statelor occidentale pentru regiunea Mării Negre, aceasta fiind „redescoperită” și adusă „de la periferie către centrul atenției

occidentale”¹.

¹ Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, *Policy Review*, No. 125, June-July 2004, pp. 17-26 apud Adrian Pop, „Provocări și oportunități în Regiunea Mării Negre”, în Constantin Moștoflei (coord.), *Securitate și stabilitate în bazinul Mării Negre*, volumul Sesiunii internaționale de comunicări științifice a Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate, Editura UNAp, București, 2005, p. 117.

Corneliu PAVEL este doctorand în domeniul Informații și securitate națională în cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I” din București (cornelstefanpavel@gmail.com).

Jocul politic din regiune a fost și este întreținut de două tabere, din prima făcând parte grupul de state membre sau pro-NATO și UE, iar din cea de a doua – grupul de actori coagulat de influențele rusești. Acesta din urmă a reușit, de-a lungul timpului, să dezvolte un bloc politico-militar și economic puternic, cu o semnificație importantă în balanța mondială de putere. Așadar, principala caracteristică a regiunii este dată de incertitudinea politică și militară, fiind „o parte foarte importantă a frontierei dintre spațiul civilizației democratice și un spațiu dominat de tendințe autoritarist-expansioniste”², având drept cauză confruntarea continuă, sub diferite forme, a actorilor din regiune.

Un element caracteristic al acestei zone îl reprezintă conflictele înghețate, care generează un nivel ridicat de instabilitate din punctul de vedere al securității regionale, dar fără implicații majore la nivel de violență armată. Strategiile și implicarea NATO, UE și ale SUA în acest spațiu se confruntă, de cele mai multe ori, cu cele ale Rusiei.

1. Profilul statelor din regiunea Mării Negre

După anul 2000, *Federația Rusă* și-a manifestat mai intens interesul pentru regiunea Mării Negre, precum și dorința de reafirmare ca mare putere la nivel internațional. În spațiul pontic, Rusia a generat o serie de conflicte, precum războiul ruso-georgian (2008), anexarea Peninsulei Crimeea, interdicțiile din Marea Azov, blocarea Strâmtoării Kerchi și întreținerea tensiunilor în Transnistria, pentru a îngreuna integrarea în structurile europene a fostelor republici sovietice din regiune³. Îndeplinirea acestui obiectiv îi obligă pe reprezentanții Kremlinului să recâștige puterea în zonele de vest, la fel ca în perioada de dinaintea anului 1989, atunci când acestea s-au aflat sub dominație sovietică. Pentru a se obține acest deziderat, politica Federației Ruse este aceea de a menține capacitatea de influență asupra statelor ex-sovietice și de a bloca accesul lor către organizațiile politice sau militare din Occident. O altă strategie aplicată este aceea a implicării în conflictele înghețate, scopul fiind de reorganizare a frontierelor maritime și terestre, precum și de exploatare a resurselor din Marea Neagră, sub forma unei noi configurări a zonelor economice⁴.

Turcia este un alt stat riveran care își manifestă interesele în această regiune, având o poziție geo-

strategică foarte importantă, consolidată de statutul său robust de putere economică și militară. „Ca punct de tranzit energetic, Turcia joacă un rol vital în securitatea energetică europeană și globală”⁵, se menționează în direcțiile de politică externă ale Republicii Turcia. Aparent neutru, statul turc își dorește un mediu stabil de securitate și luptă pentru consolidarea rolului său în menținere a echilibrului de forțe în regiune. În același timp, Turcia își propune să sporească influența pe care aceasta o are în lumea musulmană și să dețină rolul de lider în privința unei dezvoltări regionale, prin strategia sa de securitate și de promovare a îmbunătățirii dialogului cu celelalte state.

Ucraina este, de asemenea, un actor important din punct de vedere geopolitic, care își prezintă, tot mai puternic, interesele sale în această regiune. În anul 2014, Federația Rusă a anexat în mod ilegal Crimeea, act ce a avut și are repercusiuni majore asupra relațiilor dintre cele două state. Noii conducători ai Ucrainei, reprezentanți ai partidelor pro-europene, au transmis dorința unei viitoare aderări la NATO și la UE, fapt ce nu corespunde intereselor rusești. Ca urmare a situației create prin încălcarea normelor de drept internațional și a crizei generate de conflictul armat din regiunea estică ucraineană Donbas, statul ucrainean a solicitat sprijinul NATO și UE⁶.

După extinderea Uniunii Europene din anul 2007, *Bulgaria* și *România* au transformat regiunea Mării Negre într-un spațiu de proximitate pentru Occident. Prin integrarea celor două state pontice în UE, evoluțiile mediului de securitate din această zonă produc un impact direct asupra tuturor statelor din cadrul blocului comunitar. România, dar și Bulgaria, se prezintă a fi pe un trend ascendent în ceea ce privește bunul mers al parcursului dezvoltării, fiind considerate pilonii politicii UE și NATO în regiunea Mării Negre. Cele două țări își îndeplinesc constant misiunea de a stabili regiunea prin dezvoltarea colaborării interstatale, prin asigurarea stabilității și prin promovarea efectelor pozitive pe care le prezintă cooperarea multinațională.

Georgia este un actor statal care a atras atenția opiniei internaționale asupra Regiunii Mării Negre prin războiul ruso-georgian din vara anului 2008, care s-a încheiat cu apariția pe harta politică a două regiuni independente, Osetia de Sud și Abhazia, recunoscute doar de Federația Rusă. Ca urmare a conflictelor din acea perioadă, relațiile diplomatice dintre cele două țări au fost rupte și a fost stabilită o direcție de acțiune pro-occidentală din partea georgienilor, care a fost consolidată de dorința de adera-

² Ioan Remus Ștefureac, *Conflictul secret din spatele scenei: România versus Rusia. 50 de ani de realități, mituri și incertitudini, 1964-2014*, Editura RAO, București, 2015, p. 22.

³ ***, *MAS Raport Special: Regiunea extinsă a Mării Negre*, Monitorul Apărării și Securității, URL: <https://monitorulapararii.ro/rapoarte-speciale/regiune-extinsa-marea-neagra>, accesat la 03.06.2020.

⁴ Isabela Ancuț, Liviu-Mihai Dănilă, „Evoluții geopolitice și geostrategice în Regiunea Extinsă a Mării Negre”, *Infosfera*, anul I, nr. 4, 2009, p. 32, URL: https://www.mapn.ro/publicatii_militare/arhiva_infosfera/documente/2009/4_2009.pdf, accesat la 05.02.2020.

⁵ ***, *Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs* (Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Turcia), URL: <http://www.mfa.gov.tr/romanian.en.mfa>, accesat la 05.02.2020.

⁶ ***, *Relațiile UE cu Ucraina*, Consiliul European / Consiliul Uniunii Europene, 2020, URL: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/ukraine>, accesat la 03.06.2020.

re la NATO⁷. Tbilisi are în continuare, ca prioritate, politica de recâștigare a controlului asupra celor două provincii, pentru care s-au purtat conflictele armate din anul 2008. Acest aspect trasează o politică pe termen lung, prin care Georgia își propune să consolideze relațiile cu NATO și UE, iar cooperarea cu Federația Rusă să fie doar una punctuală, prin care să fie vizate doar câteva domenii de activitate, precum schimburile economice și contactele diplomatice în cadrul organismelor internaționale în care cele două state sunt membre.

2. Elemente de comunicare culturală dintre România și celelalte state pontice

Amalgamul cultural din regiunea Mării Negre nu se deosebește foarte mult de diversitatea culturală din regiunea mediteraneeană, particularitatea acestuia constând în contextul cultural existent în bazinul caspic, în care regăsim elemente turcice, slave și persane.

În contextul unei regiuni cu diversitate culturală pronunțată, cum este cel al Mării Negre, diplomația culturală reprezintă un instrument deopotrivă util și important. Ministerul Afacerilor Externe al României trasează următoarele obiective naționale ale acestui instrument de politică externă: „dezvoltarea relațiilor cu celelalte state, atât la nivel bilateral, cât și multilateral, prin cultură, educație, știință și tehnologie, mass-media, tineret și sport și turism cultural; promovarea valorilor culturale românești; construirea și consolidarea imaginii României în străinătate”⁸.

Cu scopul de a clarifica succint conceptele de lucru, voi include aici viziunea lui Geert Hofstede asupra culturii: „un program mental - software - colectiv, care îi diferențiază pe membrii unui grup sau categorii de altul”⁹. Diversitatea culturală este una dintre principalele caracteristici ale omenirii, o caracteristică extrem de vizibilă și evidentă. Acest fenomen al societății se manifestă prin diferențele etnice și culturale dintre popoare, dar și prin diferențele dintre grupuri. Astfel, ceea ce pentru unii poate părea irațional, pentru alții reprezintă cele mai sacre valori. Cu alte cuvinte, în ceea ce privește valorile culturale, am putea spune că nu există bun sau rău, logic sau illogic. Diversitatea culturală poate fi socotită atât o problemă, cât și o resursă. Aceasta este o sursă creatoare și merită să fie ocrotită, la fel ca fiecare identitate națională în parte. Mai mult, UE încurajează unitatea în diversitate. Pe agenda Uniunii

se regăsesc diversitatea culturală, comunicarea interculturală, dar și urmările pe care le aduc acestea pe plan politic și economic. O dovadă este demersul din 2008, acesta fiind intitulat „Anul european al dialogului intercultural”.

În privința specificului cultural al țărilor pontice, România este singurul stat latin, în vreme ce Bulgaria, Ucraina și Rusia aparțin culturii slave, georgienii sunt unul din cele mai vechi popoare ale lumii, cu o cultură unică și omogenă, iar Turcia este un stat musulman, cu o identitate culturală marcată de cultura polivalentă a fostului Imperiu Otoman și de elementele culturale străvechi ale creștinismului, existente pe teritoriul său.

În continuare, vom expune o serie de elemente care influențează comunicarea interculturală dintre România și celelalte state riverane Mării Negre.

Relațiile culturale dintre România și Federația Rusă au fost și continuă să fie marcate de interesele politice, economice și de securitate. După căderea regimurilor comuniste de la putere din cele două state, evoluția socio-politică a acestora a fost diferită. România a urmat o foaie de parcurs orientată spre valorile democratice euroatlantice, iar Federația a trecut, pe parcursul unei decade, printr-un declin economic și militar, pierzându-și statutul de superputere mondială, după care, din anul 2000 și până în prezent, odată cu venirea la putere a lui Vladimir Putin, Rusia și-a revenit din declin, consolidându-și și dezvoltându-și economia și capacitățile militare.

Până în anul 2014, când s-a declanșat criza ucraineană, relațiile româno-ruse au fost relativ consistente, afirmație care poate să fie susținută de cooperarea în domeniul naval prin participarea navelor militare românești și rusești la inițiativa regională BLACKSEAFOR, prin prezența președintelui Federației Ruse, Vladimir Putin, la Summitul NATO de la București (aprilie 2008), prin semnarea Acordului interguvernamental privind înființarea și regulile de funcționare ale Institutului Cultural Român la Moscova și ale Centrului Rus pentru Cultură și Știință la București (2013). În aceeași marșă a cooperării bilaterale se înscrie și domeniul învățământului. De exemplu, în România, în județele Tulcea, Brăila, Suceava și Constanța, funcționează 24 de școli în care se studiază limba rusă. Mai mult, sunt în derulare proiecte de colaborare între Academia de Studii Economice București și Institutul de Stat de Limba Rusă „A. S. Pușkin” din Moscova, respectiv, Universitatea de Stat de Economie din Sankt Petersburg, Universitatea de Stat de Economie, Statistică și Informatică din Moscova, iar, în perspectivă, cu Universitatea Rusă de Economie „Plehanov” din Moscova.

Schimburile de informații culturale se realizează și prin intermediul românilor care își desfășoară activitatea în cadrul unor companii multinaționale, al studenților, masteranzilor și doctoranzilor români ca-

⁷ Alexandra Șerban, „Micul război ruso-georgian care a zguduit lumea”, *Historia*, 2014, URL: <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/vara-tancurilor-din-2008-micul-razboi-ruso-georgian-care-a-zguduit-lumea>, accesat la 05.02.2020.

⁸ *** „Diplomație culturală”, Ministerul Afacerilor Externe al României, URL: <https://www.mae.ro/node/1640>, accesat la 20.06.2020.

⁹ Geert Hofstede, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov, *Culturi și organizații: softul mental. Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*, Editura Humanitas, București, 2012, p. 16.

re studiază la instituții de învățământ superior din Federația Rusă sau a celor ruși care studiază în România, dar și prin intermediul oamenilor de cultură români și ruși, artiști, cercetători și cadre didactice universitare stabilite permanent sau temporar pe teritoriile celuilalt stat.

Relațiile culturale dintre România și Turcia datează de peste jumătate de secol. Cultura Turciei rezultă din combinarea mai multor elemente cu origini diverse, precum cele anatoliene, greco-romane, bizantine și otomane, ultima dintre acestea fiind ea însăși un amestec de influențe islamice, turce și iraniene.

În dialogul româno-turc, în general, pe lângă aspectele formale, ar fi de dorit, în opinia mea, să se țină cont și de unele aspecte informale, care provin din sfera culturii și a mentalului colectiv turcesc. De exemplu, o relație personală reprezintă o bază importantă de plecare pentru o relație de afaceri de succes în Turcia.

Mă voi referi, în continuare, la o serie de recomandări concrete, publicate de fostul Minister al Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri din România, pentru persoanele juridice din țara noastră care doresc să facă afaceri în diferite state, seturi în care sunt cuprinse și elemente socio-culturale¹⁰.

Pentru o bună relaționare oficială cu partenerii turci, românilor li se fac numeroase recomandări, precum schimburile de cărți de vizită, acceptarea unui ceai sau a unei cafele, faptul că turcii sunt oameni cărora le place să facă lucrurile în felul lor, având o identitate culturală puternică. Întrucât turcii, în general, nu sunt vorbitori de limba engleză, cel mai adesea se impune nevoia de a utiliza un translator. În plus, în ghidul de afaceri româno-turce¹¹, editat de sursa menționată, se arată că „turcii sunt oameni cărora le place comunicarea și pun baza pe relația de încredere (...)”, iar întâlnirile inițiale ar trebui să se concentreze întotdeauna pe construirea de relații, prin implicare într-o conversație pentru a stabili raportul, prin strângerea fermă a mâinii interlocutorului, dacă este bărbat. În același timp, trebuie ținut cont că turcii mai conservatori nu aprobă contactul corporal între sexe și, dacă interlocutorul este femeie, aceasta trebuie să întindă mâna mai întâi. După aceste formalități, turcii își îmbrățișează partenerul, la întâlnire și la plecare, iar bărbații pot ține ocazional brațul interlocutorului străin, cu mâna stângă, ca semn de căldură. Deși nu există un ritual de schimb formal al cărților de vizită, es-

te recomandat ca aceasta să fie oferită tuturor persoanelor din grup, să fie prezentată cu ambele mâini și, dacă este posibil, o parte a cărții de vizită să fie tradusă în limba turcă.

Cheia pentru o relație bună cu un partener turc se bazează foarte mult pe o bună relație personală. Omologul turc va trebui să aibă încredere în partenerul străin, atât ca persoană, cât și ca profesionist. Această combinație dă o asociere pe termen lung. Relațiile personale sunt foarte apreciate de turci și nici un vizitator străin nu trebuie să înceapă direct cu discuțiile despre subiectul întâlnirii, fără a schimba mai întâi câteva cuvinte prietenoase. Este acceptabil să fie adresate întrebări despre familie, despre fotbal (pasiune turcească) și alte sporturi și hobby-uri. Partenerii turci răspund lent la corespondența electronică. Trebuie menținut contactul vizual cu omologul turc în timpul discuțiilor, deoarece turcii consideră acest lucru un semn de sinceritate.

Colaborarea în domeniul socio-cultural dintre România și Ucraina nu se desfășoară la cote ridicate, fiind marcată de tente naționaliste ucrainene la adresa comunității de români, a treia etnie ca pondere, după cele ucraineană și rusească. Etnicii români din Ucraina se confruntă cu numeroase probleme cu privire la păstrarea identității românești. Aceștia nu beneficiază de învățământ preuniversitar în limba maternă (conform Legii Educației adoptată de Parlamentul de la Kiev în luna septembrie 2017), nu pot utiliza, oficial, limba română în administrație și în justiție, activitățile asociațiilor minorității românești sunt finanțate insuficient de către statul ucrainean, mass-media în limba română își desfășoară activitatea cu dificultate, identitatea religioasă românească este păstrată cu greu, reprezentarea la nivelul administrației publice și în parlament este nulă, iar retrocedarea proprietăților care au aparținut comunității românești se face cu o dificultate foarte mare sau deloc¹².

Având în vedere aceste aspecte, reprezentanții Ministerului Afacerilor Externe al României negociază cu partenerul ucrainean încheierea unui protocol de colaborare în domeniul învățământului și cel cultural¹³. Concret, țara noastră întreprinde demersuri diplomatice pentru deschiderea unui Institut Cultural Român la Kiev și a unei filiale la Cernăuți, în cadrul Consulatului General al României de la Cernăuți, dar și pentru protecția drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale din Ucraina, conform legislației internaționale. Astfel, în luna iulie 2020, au fost reluate discuțiile bilaterale, la nivelul miniștrilor de externe, în care au fost abordate aspecte relevante privind dreptul la educație în lim-

¹⁰ *** , *Îndrumare de afaceri*, Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri din România, 27 noiembrie 2018, URL: <http://www.imm.gov.ro/ro/mmaca-etichete/directia-europa-ne-comunitara-si-asia-centrala>, accesat la 20.06.2020.

¹¹ *** , *Îndrumar de afaceri Republica Turcia 2020*, Biroul pentru Promovare Comercial Economic Ankara, iunie 2020, pp. 28-29, URL: http://www.imm.gov.ro/adaugare_fisiere_imm/2018/11/Indrumar-de-afaceri-Turcia-2020-executiv-iunie.pdf, accesat la 20.06.2020.

¹² *Ibidem*.

¹³ *** , *Relații bilaterale: Ucraina*, Ministerul Afacerilor Externe al României, mai 2020, URL: <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1734#842>, accesat la 20.06.2020.

ba română al persoanelor aparținând minorității române din Ucraina, precum și alte teme de interes circumscrise problematicii protejării drepturilor persoanelor aparținând minorității române, în contextul reformei administrative din țara vecină.¹⁴

Relațiile culturale dintre România și Bulgaria s-au dezvoltat în timp, datorită vecinătății teritoriale, prin întrepătrunderea elementelor specifice celor două culturi în spațiile geografice locuite de români și bulgari. De-a lungul timpului, populațiile din nordul și din sudul Dunării au trecut prin situații socio-politice similare, fapt ce a generat numeroase aspecte comune în cele două culturi. După anul 1990, au fost încheiate două acorduri între Guvernul României și Guvernul Republicii Bulgaria: în 1998, Acordul privind colaborarea în domeniile învățământului, științei și culturii, iar în 2009, Programul de colaborare în domeniile învățământului, științei, culturii, mass-media, tineretului și sportului, pentru anii 2009-2012¹⁵.

Georgia este o țară cu o cultură multimilenară, cu un alfabet și o limbă unice în lume. România are relații culturale și diplomatice cu statul georgian de peste 300 de ani. Legăturile culturale româno-georgiene au fost inițiate de Antim Ivireanul și de Domnitorul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, în anii 1700, prin contribuția adusă la înființarea primei tipografii din Georgia și la tipărirea primelor cărți georgiene.¹⁶

Georgienii sunt un popor ospitalier, care tratează străinii ca pe musafiri. Societatea georgiană respectă o anumită ierarhie, în care vârsta, statutul social și puterea sunt au o importanță covârșitoare.

Concluzii

În contextul actual, regiunea Mării Negre și zona din proximitate reprezintă un spațiu eferescent, cu acțiuni sociale, politice, economice și militare care au implicații asupra securității zonale eurasiatic și chiar asupra securității globale.

Din perspectiva prezentului, procesul de comunicare poate fi cel mai bine caracterizat drept un sistem global de interdependență, elementul cultural dând o notă distinctă.

Dobândirea unor cunoștințe și abilități de comu-

nicare culturală, în rezonanță cu diferențele culturale și lingvistice din cadrul colectivităților sau a societăților, prezintă o importanță deosebită pentru îndeplinirea obiectivelor de comunicare. Pe parcursul evoluției sale, societatea românească s-a adaptat foarte bine la influențele și presiunile marilor actori politici, păstrându-și o identitate culturală clar conturată în spațiul carpato-danubiano-pontic, prin asimilarea influențelor lingvistice slave și turcice.

Românii și-au păstrat caracterul latin al limbii și au știut să găsească, de-a lungul timpului, cele mai bune soluții pentru modelarea și modernizarea sistemului socio-economic, în acord cu evoluția eurasiatică și cu cea globală. Toate aceste elemente care caracterizează România au contribuit la consolidarea statutului țării noastre de factor catalizator în regiunea Mării Negre, precum și în sistemul geopolitic din care face parte.

Bibliografie:

1. ANCUȚ, Isabela; Liviu-Mihai DĂNILĂ, „Evoluții geopolitice și geostrategice în Regiunea Extinsă a Mării Negre”, *Infosfera*, anul I, nr. 4, 2009, URL: https://www.mapn.ro/publicatii_militare/arhiva_infosfera/documente/2009/4_2009.pdf.
2. ASMUS, Ronald D.; Bruce P. JACKSON, “The Black Sea and the Frontiers of Freedom”, *Policy Review*, No. 125, June-July 2004 apud Adrian Pop, „Provocări și oportunități în Regiunea Mării Negre”, în Constantin MOȘTOFLEI (coord.), *Securitate și stabilitate în bazinul Mării Negre*, volumul Sesiunii internaționale de comunicări științifice a Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate, Editura UNAp, București, 2005.
3. HOFSTEDE Geert; Gert Jan HOFSTEDE, Michael MINKOV, *Culturi și organizații: softul mental. Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*, Editura Humanitas, București, 2012.
4. RONCEA, Victor, „România și Georgia oferă Europei o punte geoeconomică și culturală spre Caucaz și Marea Caspică (interviu cu Excelența Sa Nikoloz Nikolozishvili, Ambasadorul Georgiei în România, la aniversarea a 300 de ani de relații culturale și diplomatice între georgieni și români)”, *Ziarul Bursa*, 27 noiembrie 2019, URL: <https://www.bursa.ro/romania-si-georgia-ofera-europei-o-punte-geoeconomica-si-culturala-spre-caucaz-si-marea-caspica-08605830>.
5. ȘERBAN, Alexandra, „Micul război ruso-georgian care a zguduit lumea”, *Historia*, 2014, URL: <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/vara-tancurilor-din-2008-micul-razboi-ruso-georgian-care-a-zguduit-lumea>.
6. ȘTEFUREAC, Ioan Remus, *Conflictul secret din spațiile scenei: România versus Rusia. 50 de ani de realități, mituri și incertitudini, 1964-2014*, Editura RAO, București, 2015.
7. *** , *Diplomație culturală*, Ministerul Afacerilor Externe al României, URL: <https://www.mae.ro/node/1640>.
8. *** , „Discuții româno-ucrainene privind Comisia pentru protecția minorităților naționale”, *EurActiv*, 10 iulie 2020, URL: <https://www.euractiv.ro/politic-intern/discutii-romano-ucrainene-privind-comisia-pentru-protectia-minoritatilor-nationale-19915>.

¹⁴ *** , „Discuții româno-ucrainene privind Comisia pentru protecția minorităților naționale”, *EurActiv*, 10 iulie 2020, URL: <https://www.euractiv.ro/politic-intern/discutii-romano-ucrainene-privind-comisia-pentru-protectia-minoritatilor-nationale-19915>, accesat la 20.06.2020.

¹⁵ *** , *Tratate bilaterale*, Ministerul Afacerilor Externe al României, URL: <http://www.mae.ro/tratate-bilaterale>, accesat la 20.01.2021.

¹⁶ Victor Roncea, „România și Georgia oferă Europei o punte geoeconomică și culturală spre Caucaz și Marea Caspică (interviu cu Excelența Sa Nikoloz Nikolozishvili, Ambasadorul Georgiei în România, la aniversarea a 300 de ani de relații culturale și diplomatice între georgieni și români)”, *Ziarul Bursa*, 27 noiembrie 2019, URL: <https://www.bursa.ro/romania-si-georgia-ofera-europei-o-punte-geoeconomica-si-culturala-spre-caucaz-si-marea-caspica-08605830>, accesat la 20.06.2020.

9. ***, *Îndrumare de afaceri*, Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri din România, 27 noiembrie 2018, URL: <http://www.imm.gov.ro/ro/mmaca-etichete/directia-europa-necomunitara-si-asia-centrala>.

10. ***, *Îndrumar de afaceri Republica Turcia 2020*, Biroul pentru Promovare Comercial Economic Ankara, iunie 2020, URL: http://www.imm.gov.ro/adaugare_fisiere_imm/2018/11/Indrumar-de-afaceri-Turcia-2020-executiv-iunie.pdf.

11. ***, *MAS Raport Special: Regiunea extinsă a Mării Negre*, Monitorul Apărării și Securității, URL: <https://monitorulapararii.ro/rapoarte-speciale/regiune-extinsa-marea->

neagra.

12. ***, *Relații bilaterale: Ucraina*, Ministerul Afacerilor Externe al României, mai 2020, URL: <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1734#842>.

13. ***, *Relațiile UE cu Ucraina*, Consiliul European / Consiliul Uniunii Europene, 2020, URL: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/eastern-partnership/ukraine>.

14. ***, *Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs* (Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Turcia), URL: <http://www.mfa.gov.tr/romanian.en.mfa>.

15. ***, *Tratate bilaterale*, Ministerul Afacerilor Externe al României, URL: <http://www.mae.ro/tratate-bilaterale>.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în **Colocviu strategic**, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor Legii nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare și Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a numărului și anului de apariție ale publicației din care provin.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU

Pagină web: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>

e-ISSN 1842-8096, 294/2021

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: șos. Panduri, nr. 68-72, sector 5, București

Telefon: 021.319.56.49, Fax: 021.319.57.80

E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>